

A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálata

I. Bevezetés

A jogágakon átívelő felelősség kutatása nem kap kellő hangsúlyt a szakirodalomban². Eleve kérdéses az alkotmányjogi felelősség besorolása a jogi felelősség kategóriái közé. Tóth Károly³ nyomán úgy fogalmazhatunk, hogy az alkotmányjogi felelősség a jogi és a politikai felelősség határmezsgyéje. *A büntetőjogi felelősség alkotmányos, emberi jogi szempontoknak való megfeleltetése jogállami alaptétel, a XXI. században elkerülhetetlen kihívás. Ez legfeljebb akkor diszfunkcionális, ha ad absurdum egy túlzottan aktivista alkotmánybíróság önkényes jogértelmezéssel rendre felülírja a népszuverenitást megtestesítő parlament által megszavazott, és a büntetőjogi dogmatika belső logikájának is megfelelő rendelkezéseket.*

Az „alkotmányos büntetőjog” fogalma először a 10/1992. (II. 25.) AB határozatban jelent meg, de ekkor az Alkotmánybíróság még semmilyen magyarázatot nem adott a tartalmára vonatkozóan. A fogalom jelentése később kristályosodott ki az AB gyakorlatában. Az alkotmányos büntetőjog alkotmányjogi dogmatikai fogalom, amely a jogági sajátosságokon túlmutató követelményt is közvetít.⁴ Az alkotmányos büntetőjog az alkotmányosság és az alapjogok mércéjéhez mérve határozza meg a büntetőjoggal szemben támasztott követelményeket.⁵

Az alkotmányjogi és büntetőjogi felelősség találkozása részben az „alkotmányos büntetőjogi” felelősséget jelenti, (kisebb) részben pedig a büntetőjogilag nem szankcionált, de alkotmányjogi felelősséget felvető magatartásokat. Ide tartozónak ítéelhetjük különösen a választási jogi szankciókat. A választási csalások legsúlyosabbjait a Btk. is büntetni rendeli, a büntetőjog azonban „ultima ratio”,

¹ Habilitált egyetemi tanár, Károli Gáspár Egyetem Állam és Jogtudományi Kar; habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Egyetem Állam és Jogtudományi Kar

² Ezzel párhuzamosan kell megemlítenünk, hogy a tételes jogágaknál elvontabb, a jogbölcseletnél viszont kevésbé absztrakt általános jogtan lenne hivatott az olyan, egész jogrendszert felölelő fogalmak kikristályosítására, mint például a felelősség vagy a szankció stb. Ez a tantárgy/tudományterület azonban a korábbi évszázadok fejlődését követően szinte elhalt. Ld. POKOL Béla: *Jogi alaptan*, Rejtjel Kiadó, 2000. Budapest, 15-16. o.

³ TÓTH Károly: *Címszavak alkotmányjogi kislexikonhoz*, Magánkiadás, 2010. Szeged, 98-99. o. Figyelemre méltó, hogy a szerző a tág értelemben vett alkotmányjogi felelősség kategóriáján belül említi és értelmezi a politikai felelősséget! A politikai felelősség nála a morális felelősség államszervezeten belüli lecsapódása. A gyakorlatban viszont egy politikai felelőssége erkölcsi hibáiért általában csak akkor áll be, ha a politikai logikája szerint annak elmaradása veszélyeztetné az érintet párt választási esélyeit. Ezt azért fontos kiemelni, mert Kukorelli István egész életművén átvonul a jog és erkölcs mély összefüggésének hangsúlyozása.

⁴ LÉVAY Miklós: *A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre*. Pázmány Law Working Papers, 2011/24. 3. o. A jogalkotással szembeni általános követelményeken túl a bűncselekményt leíró diszpozíciónak határozottnak kell lennie, hogy ennek alapján egyértelműen körülhatárolható legyen a tiltott magatartás. A tényállás nem tartalmazhat olyan általánosítást, bizonytalan fogalmakat, amelyek miatt ez az eseti mérlegelés körébe kerülne. A jogalkotónak a büntetendő magatartások kijelölése során a lehető legszűkebb körre kell szorítkoznia.

⁵ Kukorelli István alkotmánybírói munkássága során is nagy figyelmet szentelt a büntetőjogi normákkal szembeni alkotmányos elvárásoknak. A jogállamiság és jogbiztonság követelményeit például nem teljesítette az Alkotmánybíróság szerint a gyűlöletbeszéd elleni törvény(tervezet). Kukorelli István volt az ügy előadó bírása. Ld. KUKORELLI István: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*, Századvég Kiadó, 2006. Budapest, p. 143., ill. Smuk Péter (szerk.): *Különvéleményen - a jogállamért: Kukorelli István alkotmánybírói különvéleményei 1999-2008*, Széchenyi István Egyetem ÁJK, 2012. Győr, 122 p.

egyres magatartások tekintetében a jogalkotó elegendőnek ítéli a Ve. szankcióit.⁶

A diszfunkcionalitás veszélye fenyegeti ugyanakkor a büntetőjogi felelősségrevonás alkotmányjogi korlátait, mint a mentelmi jogot és a kegyelem intézményét. Ennek ellenkezője, amikor az egyébként politikai (alkotmányjogi) felelősség helyett kriminalizálnak egyes eseteket.

Az alkotmányjogi és a tág értelemben vett büntetőjogi (büntető eljárásjogi) felelősség az elsőre gondoltnál szorosabb összefüggést mutat.

A német szakirodalom sajátos megfogalmazása szerint „A büntetőeljárás jog megalvadt alkotmányjog.”⁷ A hasonlat találó, több szempontból is. Egyrészt utal arra, hogy az alkotmányok iránymutatást és impulzusokat adnak a jogalkotó számára a büntetőeljárás, és ezen túlmenően a büntetőjogi szankcionálás alapkérdéseire és rendszeréhez.⁸ Ezen irányelvek és impulzusok a két jogterület közötti sokkal szervezettebb és szorosabb kapcsolatra utalnak, mint a magánjog és az alkotmányjog viszonyában, hisz a büntetőeljárásban, a büntetőjogi felelősség megállapítása során az állam (mint a büntetőhatalom gyakorlója) és az egyén közötti viszony tükröződik.⁹

II. Felelősség, bűnösség a büntetőjogban

Az egyén által megvalósított rossz maga után vonhat erkölcsi, illetve jogi felelősséget. A büntetőjogi felelősség megállapítása egyben a felelősségre vonást is magában hordozza, és a büntető szankció révén hatályosul.

A bűnért való felelősség jogfilozófiai alapjait az indeterminizmus és a determinizmus közti választás határozta meg a büntetőjogi iskolákban, az egyes büntetőpolitikákban.

Az indeterminista felfogás szerint magunk választunk a jó és a rossz között, mivel szabad akarattal rendelkezünk. A bűncselekmény elkövetése és el nem követése között szabad a választási lehetőségünk, az utolsó pillanatban is dönthetünk úgy, hogy nem térünk le a jó útról, törvénytisztelő, jogkövető állampolgárok maradunk. Az indeterminista felfogás alapján az egyén, aki szabad akaratából választotta a törvénytelen utat, rossz választásáért előre kiszámítható, arányos büntetésben fog részesülni.

Az abszolút büntetési elmélet esetében a büntetés alapja az igazságosság, célja a megtörtént jogtalanság kiegyenlítése. A relatív teória szerint a jogalap a hasznosság, a büntetés célja pedig az elrettentés, a bűnelkövető esetleges javítása. Az egyesítő elméletek az igazságosságot és a hasznosságot együtt tartják a büntetés alapjának. *Carrara* szerint „a büntetés célja nem az, hogy az igazság érvényesüljön, sem, hogy a sértett megbosszúltassék, sem, hogy a szenvedett kárért kárpótlást nyerjen, sem, hogy a polgárok megfélemlíttessenek, sem, hogy a büntetett megjavuljon. Mindezek lehetnek a büntetés oly mellékes következményei, melyek közül egyiket-másikat óhajtunk is lehet, de a büntetés megtámadhatatlan lenne akkor is, ha mindez eredmények híjával volna.”¹⁰ A büntetés célja nem más, mint a társadalom rendjének helyreállítása. A bűncselekmény erkölcsi kárt eredményez, hiszen mindenkiben megzavarja a nyugalom érzetét. Ezt a kárt kell helyrehozni a büntetésnek a rend helyreállítása által. A büntetőjog alapja az a tény, hogy az emberek jogait meg kell védeni, korlátja pedig az igazság – véli *Carrara*. A jog – mondja – szabadság, a büntetőtörvénykönyv célja pedig az, hogy az embert az embertársainak zsarnokságától megmentse és segédkezet nyújtson neki, hogy saját szenvedélyeinek zsarnokságától is

⁶ 2013. évi XXXVI. törvény 218. §.

⁷ JAHN: „Strafprozessrecht als geronnenes Verfassungsrecht – Hauptprobleme und Streitfragen des § 136a StPO” JuS 2005 1057.

⁸ SZOMORA Zsolt (2013) *Büntetőjogi garanciák az Alkotmányban és az Alaptörvényben*. In: Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011. Pázmány Press, Budapest - Pécs, pp. 257-258.

⁹ Vö. TIEDEMANN: *Verfassung und Strafrecht* (Heidelberg 1991) 59., ill. SZOMORA (2013) u. o.

¹⁰ CARRARA, F.: *A büntető jogtudomány programja*. I-II. kötet Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala Budapest, 1878. II. kötet 74. o.

megszabaduljon. Szerinte minden jognak bírnia kell önvédelmi képességgel, különben nem jog lenne, hanem „hiábavalóság.”¹¹

A determinista felfogás szerint vagy belső körülmények által predesztinálva vagyunk tetteinkben. Eszerint az elmélet szerint nem rendelkezünk a szabad választás lehetőségével. Adott biológiai, pszichés sajátosságokkal rendelkező, illetve adott környezetben szocializált egyén adott pillanatban tehát csak egyféleképpen cselekedhet. Ebben esetben az egyénen örökké rajta marad a bélyeg, hogy bűnelkövetésre determinált vagy genetikai, biológiai, személyiséglélektani, vagy társadalmi meghatározottságánál fogva. Ha valakiről azt tartják, hogy eleve bűnöző marad, akkor az állami reagálás az kiiktatásra, izolálásra fog összpontosítani. Ez az az eset, amikor klasszikus értelemben vett felelőssége nincs az egyénnek, hisz miként lehetne felelős a tettéért, amikor belső- vagy külső tényezők szükségszerűen meghatározzák, determinálják a cselekedeteit. Miközben felelősségét nem állapítják meg, a felelősségre vonástól nem tekintenek el, mondván, hogy a társadalmat meg kell védeni ezektől a determinált bűnelkövetőktől.

Somló hangsúlyozza, hogy a tudományt abban az esetben lehet művelni, ha döntünk a szabad akarat, illetve a determinizmus között. „...ha tudományt akarunk csinálni, akkor nincs más választásunk, mint a determinizmus alapjaira helyezkedni.”-vallja.¹² Természettudományos megközelítését jelzi az is, hogy kísérleti igazolást keres hipotézisére: „Hogy az akarat mennyire nem szabad, az kísérletileg is igazolható. Már 10 gr. tiszta alkohol, tehát egy olyan kis mennyiség, amely 1/20 liter bornak, vagy 1/4 liter sörnek felel meg, kimutathatólag befolyással van az idegrendszer működésére. Egy kis ópium is hatással van az akaratra.”¹³

A biológiai determinizmus mellett a szociológiai determinizmust is hangsúlyozza. „Miként öntudati állapotaink csak kísérő jelenségei az élet összes fizikai folyamatainak (nem is csak valamely külön idegfiziológiaiaknak) úgy a szociális öntudati állapotok is csak kísérő jelenségi ama fizikai folyamatoknak, amelyek a fiziológiaiakon túlmenően az egyének bizonyos csoportját az anyagcsere-rendszer egy természetes egységébe foglalják. Azok a társadalmi tünetények, amelyek öntudatosak, mint pl. a házasság, a büntettek, az öngyilkosságok egészen ugyanolyan törvény-szerűséget mutatnak, mint azok, amelyek öntudatlanok, mint pl. a természetes halálózások, a nemek aránya stb.”¹⁴

Somló az emberi szervezeten belüli és azon kívüli okokat különböztet meg. Az emberi szervezeten belüli okok között a testi és lelki tényezőkről ír. A szervezeten kívüli okokat fizikaira és szociálisra osztja. A szociális okok közt a gazdasági, nemi, műveltségbeli okokat, valamint az alkoholt sorolja fel. Végső megállapítása szerint antropológiai okok, fizikai viszonyok és gazdasági körülmények kölcsönhatása dönti el, hogy valaki bűnözővé válik, vagy sem. Épp ezen okok miatt nem beszélhetünk Somló szerint szabad akaratról sem, hisz „az antropológiai, gazdasági és fizikai okok hármass csoportja szabja meg, hogy az egyén akarat elhatározása mire irányuljon”.¹⁵ Napjainkban olyan új természettudományos kutatások látnak napvilágot, amelyek árnyalják a szabad akaratról való tudásunkat.

III. Beszámítás, belátás

A büntetőjogban az az elkövető felel az általa elkövetett bűnért, aki legalább korlátozott

¹¹ CARRARA: im. 5.o.

¹² SOMLÓ Bódog: *Állami beavatkozás és individualizmus*. Társadalomtudományi Könyvtár II. Második kiadás. Budapest. Politzer Zsigmond és fia kiadása. 1905. 68.o.

¹³ SOMLÓ Bódog: *Jogbölcseleti előadásai*. Második füzet: *A büntetőjog bölcselete*. Kolozsvár, 1906. 68.o.

¹⁴ SOMLÓ Bódog: Az objektív szociológia *Huszdik Század XV.kötet* nyolcadik évfolyam 1907. 209-219. 213. o.

¹⁵ SOMLÓ Bódog: *Jogbölcseleti előadásai*. Második füzet: *A büntetőjog bölcselete*. Kolozsvár, 1906. 64. o.

beszámítási képességgel rendelkeznek. A beszámítási képesség két részből tevődik az össze: a felismerési képességből, mely szerint az egyén képes felmérni tettének következményeit, másrészt az akarati képességből, amikor a felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására is képes.

A belátási képesség ezzel szemben azt jelenti, hogy a 12-14 év közti elkövető szellemileg, érzelmileg, erkölcsileg kellően érett-e arra, hogy belássa cselekménye jogellenes, társadalomra veszélyes voltát és azt, hogy e belátásnak/felismerésnek megfelelően cselekedjék.

Ezek a büntetőjog – „alkotmányos büntetőjog előtti” – több évszázados belső fejlődése során kikristályosodott kategóriák, de teljességgel megfelelnek az alkotmányos büntetőjog követelményeinek is.

Komoly változás a felelősségre vonandók körét illetően a 2012. évi C. törvény azon rendelkezése, mely szerint immár a fent említett korosztály, azaz a 12-14 év közti elkövetők is büntetőjogi felelősséggel tartoznak az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés a testi sértés, a rablás és a kifosztás megvalósítása esetén, amennyiben az elkövetéskor rendelkeztek a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. A törvény miniszteri indoklása a gyermekek változó biológiai, mentális jellemzőit jelöli meg a változtatás okaként.

A belátási képesség nem egyenlő a beszámítási képességgel, a nyomozati, az ügyészi és a bírósági eljárás során külön vizsgálendő. Az egységes ügyészi gyakorlat kialakítása céljából született meg Belovics Ervin körlevele a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatakorú terheltek belátási képességének megítélésével kapcsolatban.¹⁶

Ennek lényege az alábbiakban foglalható össze. Amennyiben a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatakorú terhelt beszámítási képessége kizárt, a belátási képesség tekintetében a további vizsgálat szükségtelen. A beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárja ki és annak vizsgálatát nem teszi mellőzhetővé.

A tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatakorú terhelt beszámítási képességének és büntetőjogi belátási képességének a szakértőt haladéktalanul ki kell rendelni.

E tárgyban egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői véleményt kell beszerezni. A vizsgálatba gyermekpszichiáter szakkonzulensként történő bevonása indokolt.

A szakértői vélemény és a rendelkezésre álló valamennyi adat együttes körültekintő értékelésével – szükség esetén a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatakorú terhelt ügyészi kihallgatását követően – lehet állást foglalni a cselekmény következményei felismeréséhez szükséges belátás meglétéről, és annak alapján – az egyéb feltételek fennállása esetén – a vádemelésről, vagy a nyomozásnak büntethetőséget kizáró okból történő megszüntetéséről.

IV. A mentelmi jog

Szintén büntethetőséget megszüntető ok a mentelmi jog felfüggesztésének hiánya.¹⁷ Az országgyűlési képviselőket megillető mentelmi jog két fő összetevője a felelőtlenség (immunitás) és

¹⁶ A büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. körlevele ÜGYÉSZSÉGI KÖZLÖNY 2013. évi 7. szám.

¹⁷ 2012. évi XXXVI. törvény 73. §. értelmében az országgyűlési képviselő bíróság vagy hatóság előtt - képviselői megbízatásának ideje alatt és azt követően - nem vonható felelősségre leadott szavazata, továbbá a képviselői megbízatásának gyakorlása során a képviselői megbízatásával összefüggésben általa közölt tény vagy vélemény miatt. Továbbá A képviselő ellen csak az Országgyűlés előzetes hozzájárulásával lehet büntetőeljárást, valamint - a mentelmi jogról az adott ügyre vonatkozó önkéntes lemondás hiányában - szabálysértési eljárást indítani vagy folytatni, továbbá büntetőeljárásjogi kényszerintézkedést alkalmazni

A képviselőt csak 1) bűncselekmény elkövetésének tettenérésekor lehet őrizetbe venni, vagy vele szemben más büntetőeljárásjogi kényszerintézkedést alkalmazni, 2) szabálysértés elkövetésének tettenérésekor lehet - ha a szabálysértési őrizet elrendelésének törvényben meghatározott feltételei fennállnak - szabálysértési őrizetbe venni, vagy vele szemben más szabálysértési kényszerintézkedést alkalmazni.

a sérthetlenség (inviolabilitás). A felelőtlenség lényege, hogy a képviselő nem vonható felelősségre leadott szavazataért, illetve hivatása során kifejtett tevékenysége kapcsán. Néhány kivétel adódik ez alól, csak kissé korrigálva a korábbi szabályozást¹⁸.

A sérthetlenség kizárólag a mandátuma fennállta alatt illeti meg a képviselőt ellentétben a felelőtlenséggel. A sérthetlenség egy feltételes eljárási mentességet takar, ami alapján a képviselővel szemben nem lehet szabálysértési eljárást, büntetőeljárást, illetve ezekhez kapcsolódó kényszerintézkedéseket foganatosítani, kivéve a tettenérés esetén történő őrizetbe vételt. A képviselő szabálysértésnél lemondhat, viszont büntetőeljárás esetén nem mondhat le mentelmi jogáról. Ebből látható, hogy mindez nem személyes privilégium, nem a személyt, hanem a parlamentet, mint szervet hivatott védeni. Lényegileg arra szolgál mindez, hogy a mindenkori kormányzat ne tudja a politikai ellenfeleit „kivonni a forgalomból”.

A mentelmi jog egy politikai jellegű jogintézmény, ami megállítja az esetleges eljárást. Voltaképp politikusok döntenek politikusok ügyeiről, tehát a célszerűségi döntést hozó szerv állít meg, függeszt fel egy igazságszolgáltatási, tehát jogi eljárást.

Nemzetközi összevetésben találunk olyan példát, ahol a felelőtlenséget is olyan módon határozták meg, hogy az csak a szűk értelemben vett a képviselői hivatással összefüggésben illeti meg a képviselőt, egy bolti lopásért főleg nem.¹⁹

Elképzelhető lenne normatív támpontokat kidolgozni arra nézvést, hogy például mikor célszerű felfüggeszteni a mentelmi jogot, mikor kizárt kifejezetten stb. Ez utóbbi előnye lehetne, hogy ezt a politikai döntést tudnák közelíteni a jogszerűségi döntéshez olyan ügyben, amikor egyébként klasszikusan jogi eljárás felfüggesztéséről kell dönten.

Az is megfontolandó lenne, ha a mentelmi jogi döntést kivennénk a leginkább átpolitizálódott szerv, a parlament kezéből és esetleg az Alkotmánybíróság²⁰, vagy a Kúria hatáskörévé tennénk. Erre már van is példa olyan ama tekintetben, hogy választási kampányidőszak alatt a képviselőjelöltek mentelmi jogának felfüggesztéséről a Nemzeti Választási Bizottság dönt. Megjegyzendő, hogy ebben az esetben még inkább szükség lenne a normatív támpontokra, hiszen itt már inkább jogszerűségi döntés születhetne a mentelmi jog felfüggesztése kapcsán, mint a parlamentben.

V. Speciális mentesség közjogi tisztviselők tekintetében

Mindenekelőtt feltehetjük a kérdést, hogy kikre gondolhatunk itt? A válasz relatív, de elsősorban a „független”, közjogi feladatra, speciális módszerrel, kötött mandátumidőre megválasztott tisztviselőket elemezzük; természetesen nem hagyhatjuk ki az államfőt sem. Az alkotmánybírák²¹, alapjogi biztos, köztársasági elnök²² felelőssége azonban kizárólag jogi jellegű lehet a helyes megközelítés szerint²³. A jogi felelősséget az különbözteti meg a politikai

¹⁸ 2012. évi XXXVI. törvény 78. §

a) a 2013. június 30-ig hatályban volt, a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény szerinti közösség elleni izgatás, nemzeti jelkép megsértése, a nemzetiszocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása, visszaélés szigorúan titkos és titkos minősítésű adattal, visszaélés bizalmas minősítésű adattal, visszaélés korlátozott terjesztésű minősített adattal,

b) a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény szerinti közösség elleni uszítás, nemzeti jelkép megsértése, a nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása, minősített adattal visszaélés.

¹⁹ POLT Péter: *A parlamenti mentelmi jog mint büntethezőségi akadály*, Doktori Értekezés, PPKÉ, 2010. 121. o.

²⁰ Mint ahogy (ld. később) az alkotmánybírák mentelmi jogának felfüggesztéséről maga az Alkotmánybíróság dönt.

²¹ Így például az alkotmánybíráknak az országgyűlési képviselőkéhez hasonló tartalmú mentelmi joguk van. Ld. CSERVÁK Csaba : *Az ombudsmantól az Alkotmánybíróságig - az alapvető jogok védelmének rendszere*, 2013. Debrecen Licium - Art, 111-112. o.

²² Nagyon sajátos, hogy a (kissé félprezidenciális jogállású) köztársasági elnök elmozdításáról népszavazás dönthet Izlandon és Romániában. Ld. KILÉNYI Géza: *Összehasonlító alkotmányjog*, PPKÉ Kiadvány, 2002. Budapest, 99. o.

²³ Tóth Károly szerint az egyébként parlamentáris osztrák, lett és szlovák államfő felelőssége – leválthatóságuk miatt –

felelősségtől, hogy pontosabban szabályozott, nem mérlegelésen alapuló²⁴, továbbá jogszerűségi (és nem célszerűségi) döntést követel meg, ami miatt sokkal kevésbé relatív, mint a politikai felelősség. Az egyes közjogi tisztségviselők személyes mentessége tehát jóval tágabb kategória, mint pusztán a klasszikus mentelmi jog.²⁵ (Utóbbiról ld. majd alább!)

Megjegyzendő továbbá, hogy csak bizonyos tényállási elemek megvalósulása esetén áll csak be a jogi felelősség.²⁶ Mire gondolhatunk itt vajon? Remekül szemlélteti ezt a politikailag felelőtlen, de jogi felelősséggel rendelkező köztársasági elnökre vonatkozó szabályozás.

Az Alaptörvényt vagy tisztsége gyakorlásával összefüggésben valamely törvényt szándékosan megsértő, illetve a szándékos bűncselekményt elkövető köztársasági elnökkel szemben az országgyűlési képviselők együtöde indítványozhatja a tisztségtől való megfosztást.²⁷ A megfosztási eljárás megindításához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges; titkos voksolással.²⁸ A parlament határozatának meghozatalától kezdődően a megfosztási eljárás befejezéséig a köztársasági elnök nem gyakorolhatja hatásköreit. Ha az Alkotmánybíróság²⁹ az eljárás eredményeként a köztársasági elnök közjogi felelősségét megállapítja, a köztársasági elnököt tisztségétől megfoszthatja.

Ilyenkor az Alkotmánybíróságon kuriózumként a teljes ülés kétharmadának szavazata szükséges a döntés meghozatalához. A korábbi alkotmány alapján a szankció is az Alkotmánybíróság szabta ki, tehát megeshetett volna ad absurdum, hogy az Alkotmánybíróság két év szabadságvesztésre ítéli a köztársasági elnököt. A jelenlegi Alaptörvény szerint a felelősség beálltát az Alkotmánybíróság állapítja meg, azonban a megfelelő szankció kérdésében a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság dönt.

VI. Felelősségre vonás, büntetőjogi szankció

A jogi és erkölcsi normák közös gyökerűségét Irk Albert fogalmazta meg a legplasztikusabban. „A jogi és erkölcsi normák közös eredetét az összes jogágak közül természetesen a legszemléltetőbben a büntetőjog mutatja.”³⁰

A büntetésről leírja, hogy nem örök időkre szóló dogmatikai fogalom, hisz „a fejlődés nagyon is hosszú, míg a tisztán ösztön alapján nyugvó primitív társadalmi bosszú, illetőleg a tálíos

politikai. ld. TÓTH id. mű 98. o.

²⁴ Az egyébként példásan jogállami litván alkotmány még inkább „veszélyes” e tekintetben, hisz az alkotmány jelentős megsértése, esküszegés vagy bűncselekmény elkövetése esetén lehetővé teszi az alkotmánybíróság tagjainak visszahívását a parlament háromötödös többségével. Ez már csak azért is különös, mert az alkotmány (így annak megszegésének is) értelmezése épp a taláros testület jogosítványa. Az említett országgyűlés szájíze szerinti tevékenykedés tehát itt különösen felmerülő veszély. Ld. CSERVÁK Csaba: *Kormányzati és választási rendszer (avagy demokratikus hatalomgyakorlás komplex rendszere nemzetközi kitekintésben)*. Doktori értekezés, Szeged, 2010., 78. o.

²⁵ Ide érthetjük a bírák, ügyészek mentességét is. Ld. POLT id. mű, 115. o. Ezen kategória legföljebb akkor érintheti a politikai felelősség kategóriáját, ha politikai szerv dönt a kérdésről.

²⁶ Korábban az állampolgári jogok országgyűlési biztosa volt lényegében az egyetlen mentességet élvező személy, aki viszont a mentelmi jog felfüggesztése esetén tovább már hivatali feladatát sem láthatta el. Ld. POLT id. mű 118. o.

²⁷ Rendkívül színes a nemzetközi paletta ama tekintetben, hogy miért kell/lehet az államfőt felelősségre vonni. Németországban és Szlovéniában már egy pusztán törvénysértés megalapozhatja ezt, Horvátországban és Romániában viszont csak az alkotmány-sértés. Görögországban és Bulgáriában ez utóbbi mellett egyéb „súlyos bűncselekményekre” is kiterjed a lehetőség. KILÉNYI Géza: *Összehasonlító alkotmányjog*, PPKE Kiadvány, 2002. Budapest, 96. o.

²⁸ Alaptörvény 13. cikk

²⁹ Az államfő felelősségének megállapításában speciális fórumok járnak el Franciaországban és Görögországban, Portugáliában és Finnországban pedig a legfelsőbb bíróság. KILÉNYI Géza: *Összehasonlító alkotmányjog*, PPKE Kiadvány, 2002. Budapest, 98-99. o.

³⁰ IRK Albert: A büntetés fogalma. 1926. in: Irk Albert emlékkötet. (szerk. *Irk F.*) MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1981. 31-38. 31.o.

vérbosszú előbb kompozíciós büntetéssé szelődül, s míg ismét ebből annyi cikk-cakk vonalú fejlődés után végül a közhatalmi büntetés eszméje kicsírázik.”³¹ *Tegyük hozzá, az alkotmányos büntetőjog elvárásai is sok változást vontak maguk után e kérdéskörben.*

Varga szerint „a jogellenesség voltaképp csak fokozottabb mértékű szociál-etika-ellenesség.”³² A szociáletikai értékelésből bizonyos esetekben jogi bírálattal lesz és ennek következménye a büntetőjogi szankció: a büntetés, vagy biztonsági rendszabály. „...az emberi magatartások büntetőjogi értékeléséhez s egy részüknek bűncselekménnyé deklarálásához és elbírálásához, nemkülönben szankcióval kíséréséhez az alapot a szociál-etika nyújtja”. Később így ír a bűncselekménnyé nyilvánításról és a büntetni rendelésről: „A különböző bűnfajok statuálásának alapja ennél fogva szintén szociál-etikai értékelés, amelynél azonban a döntő szó már magát a hatalmilag szervezett társadalmat: az államot – arra hivatott hatóságait – illeti. Így lesz a szociál-etikai értékelésből jogi bírálattal, a rosszallásból pedig szankció: büntetés avagy biztonsági rendszabály s ezzel az erkölcsi bűnfogalomból jogi bűnfaj (deliktum).” A bűncselekmények megtorlása, illetve megelőzése miatt van szükség a szankciókra: a büntetésre vagy biztonsági rendszabályra, amelynek révén helyreáll a társadalmi egyensúly, és győz az igazság eszméje – vallja Varga.³³

Érdeemes felidézniük régi bölcselők gondolatait a büntetőjogi felelősségrevonás szükségességéről.³⁴

Plutarkhosz szerint „az igazságosság az Isten kísérője. Megbünteti azokat, akik vétnek az isteni törvény ellen. Ezt a szabályt mi emberek mindannyian természetből fogva alkalmazzuk minden emberre vonatkozóan, amennyiben állampolgárokról van szó.”

Platon azt mondta, hogy sem az istenek közül, sem az emberek közül senki sem mondaná azt, hogy aki jogtalanul jár el, azt ne érje büntetés.

Hierax az igazságosság szempontjából közelíti meg a kérdést: az (mármint az igazságosság) „a büntetés végrehajtása azokon, akik előzőleg az igazságosságot megsértették”.

Hieroklész megfogalmazásában a büntetés a „baj gyógyítója.”

Lactantinus szerint a büntetések szükségesek., „Nem kevésbé tévednek azok, akik az emberi vagy isteni büntetést kegyetlenség és rosszaság névvel gyalázzák, úgy gondolván, hogy azokat kell bűnösöknek mondani, akik a bűnösökre büntetést szabnak ki.”

Szent Ágoston meglátása szerint „Minden büntetés, ha jogos, egy bűn büntetése.”

„Nem a jogtalanság szüli a büntetést.” – írja *Platon*. Illetve :” nem a bűncselekmény elkövetése miatt következik be a büntetés (a megtörténtet sosem lehet meg nem történtté tenni), hanem hogy később a bűncselekmény meg ne ismétlődjék.” *Senecánál* ezt már így olvashatjuk: „Az okos ember nem azért büntet, mert bűnt követtek el, hanem azért, hogy ne vétkezzenek.” A múltat úgysem lehet meg nem történtté tenni, de a jövőre nézve lehet tilalmakat felállítani.” Másutt így fogalmaz *Seneca* visszaülve *Platonra* : „Nem azért bántjuk az embert, mert vétkezett, hanem, hogy ne vétkezzék. A büntetés sohasem a múlt, hanem a jövőre vonatkozik. Az ember nem bosszút áll, hanem elővigyázatos.”³⁵

Seneca hármaskörben beszél a büntetés céljáról. „A bűncselekmények megtorlásánál a törvény három elvet követ, s ezeket a fejedelemnek is követnie kell: Vagy azt, hogy javítsuk meg, akit megbüntetünk, vagy, hogy a tettes megbüntetése által tegyünk jobbá másokat, vagy végül, hogy a gonosztevők megsemmisítésével tegyük biztonságosabbá a többiek életét.” A javítás, és a generális prevenció elve után nemcsak a halálbüntetésről beszél feltehetően, hanem bármilyen „ártó képesség”

³¹ IRK Albert uo.31-38. 36. o.

³² VARGA K.: A bűn vallási, erkölcsi és jogi szemlélete. Budapest, 1928. 131.o.

³³ VARGA K.: A bűn vallási, erkölcsi és jogi szemlélete. Budapest, 1928. 131.o.

³⁴ *Plutarkhosz*, *Platon*, *Hierax*, *Hieroklész*, *Lactantinus*, *Szent Ágoston* és *Horatius* gondolatait *Grotius* gyűjti össze. *GROTIUS*, H.: A háború és béke jogáról. Pallas Stúdió – Attraktor Kft. Budapest, 1999. I-II. kötet. *Grotius* a II. kötet 19-84. oldalain összegzi a büntetőjogi felelősségrevonás és a büntetőjogi szankciókra vonatkozó megállapításokat.

³⁵ *SENECA*: De ira – A haragról, *Seneca* Kiadó, 1992. 137.o.

megsemmisítéséről.³⁶ A megelőzés gondolatán van a hangsúly *Seneca* rendszerében: „...soha ne a múltra, hanem a jövőre tekintettel szabjuk ki a büntetését, mert a törvény nem haragszik, hanem megelőzni akar.”³⁷ „A vétkezőt tehát jó útra kell téríteni figyelmeztetéssel és büntetéssel, finoman és szigorúan, s mind a maga, mind mások érdekében jobbá kell tenni...”³⁸ Az állam és az igazságszolgáltatás szerepéről így ír: „Nem lehet durva az a gyógy mód, amelynek hatása üdvös. Ugyanígy kell a törvény alkalmazójának és az állam irányítójának - ameddig lehet - szavakkal, enyhébb formában gyógyítani a polgárok lelkületét, hogy előbb csak javasoljon s megpróbálja felkelteni bennük a becsületesség és méltányosság igényét, gyűlöletet ébresszen bennük a bűnök, elismerést az értékek iránt. Csak ezután térjen át a szigorúbb modorra, de amely még mindig csupán figyelmeztet és megró. Végső esetben folyamodjék a még akkor is viszonylag enyhe – büntetésekhez, és a legsúlyosabb megtorlást tartsa fenn a legsúlyosabb bűnök számára...”³⁹ A tettel arányos büntetés híve, ami a következő sorából is „kiderül: ”Te még csak a tévelygések első fokozatáig jutottál, nem botlottál nagyot, de annál gyakrabban: a megjavításodhoz elég lesz előbb a négy szemközti, majd a nyilvános megrovás. Te már messzebbre mentél annál, hogy pusztán a szavak segíthetnének rajtad, a megszegyenítés már nem tart vissza, neked tehát valami erősebb, érzékenyebb büntetés jár: téged idegenbe száműzünk. A te megrögzött gonoszságod viszont már keményebb orvosságot kíván: nyilvános megbilincselés és börtön vár rád.”⁴⁰ A büntetések sorában eljut a halálbüntetésig is, amelyet azokkal szemben kell kiszabni, akik számára „már öncél a bűnözés” és akiket már csak ily módon lehet megszabadítani saját hitványságuktól is.

Kant az igazságos megtorlás elvét vallja: „a bírói büntetés sohasem alkalmazható olyan eszközként, amely akár magának a büntetettnek, akár a polgári társadalomnak valamiféle jót okoz, hanem a büntetést azért kell a büntetettel szemben alkalmazni, mert bűncselekményt követett el.” Azaz célja nem lehet a büntetésnek, a büntetés nem más, mint erkölcsi kötelezettség.

Hegel megfogalmazása ma már klasszikus: a büntetés a jog tagadásának a tagadása. Dialektikus megközelítésében a bűncselekmény nem más, mint a jog tagadása. Ezért a büntetés a bűncselekmény tagadása kell legyen.⁴¹

A pszichológiai kényszerelmélet szerint a büntetés akkor hatásos, ha a bűncselekmény elkövetése után alkalmazott fizikai kényszer mellett megelőző pszichológiai kényszerre is szükség van. A büntetésnek legyen egy olyan fenyegető súlya, hogy az elkövető érezze, többet veszít a bűncselekmény elkövetésekor, mint nyer.

A pozitívista kriminológusok kutatásai felhívják a figyelmet arra, hogy a bűncselekménynek számos oka lehet, így az egyénben rejlő, vagy természeti, illetve a társadalmi környezetben található befolyásoló tényezők.

A büntetőjog feladata a különös oltalmat igénylő emberi érdekek szempontjából büntetéseket meghatározni, szükség esetén pedig azokat kiszabni és végrehajtani. Az igazságról áttevődik a hangsúly a felelősségre. A közvetítő iskolafelfogása szerint jogállamban a büntetés alkalmazása csak úgy igazolható, ha a büntetett határozott és törvényesen körülírt cselekményt valósított meg.

Az új társadalomvédelmi irányzat szerint a reszocializációval lehet a leginkább a társadalom védelmét szolgálni. Ez az irányzat a speciálprevencióra helyezte a hangsúlyt. Az egyén veszélyességére kell koncentrálni, nem pedig az elkövetett bűncselekményre. Ez alapján alkalmazzák vele szemben az intézkedést, vagy kezelést. Ez az irányzat nagyon eltávolodott a büntetőjogi felelősségtől, szinte függetlenedett az erkölcsi ítélettől és igen praktikussá akarva válni, csak a

³⁶ SENECA i.m. 137. o.

³⁷ Uo. 137. o.

³⁸ Uo. 47. o.

³⁹ Uo. 27. o.

⁴⁰ Uo. 49-51. o.

⁴¹ *Kant és Hegel* gondolatait idézi KÁDÁR Miklós – KÁLMÁN György: A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 650. p.

társadalmat fenyegető veszély elhárítására törekedett.

A treatment-ideológia egészségügyi, illetve szociálpolitikai feladatokkal is felruházta a büntetőjogot. Az "egyszerre büntetni és gondoskodni" elv azonban rövid időn belül megbukott, a gyakorlat ugyanis bebizonyította, hogy a büntetőpolitika, az egészségpolitika és a szociálpolitika ily erőteljes összemosása értékzavart eredményez.

A neoklasszikus elmélet kidolgozói csalódtak az elkövető megnevelhetőségének, megváltoztathatóságának, kigyógyíthatóságának ideájában, s az elkövetőtől ismét a tett felé fordultak. Kiindulópontjuk, hogy bűn büntetlenül nem maradhat. A büntetőjogi felelősségre vonás eredményeképpen a tettel arányos, megérdemelt büntetést javasolnak.

VII. Magyar elmélet és gyakorlat a büntetőjogi felelősségre vonás vonatkozásában

Az 1843-as Deák-féle büntető törvénykönyv-tervezet nagyban alapozott Szemere Bertalan tanaira. Szemere tizenegy pontban jelöli meg a büntetés szükséges tulajdonságait:⁴²

1./ *Személyesnek* kell lennie.

2./ *Erkölcös* legyen maga a büntetés is, a törvényhozó nem parancsolhat rossz cselekedetet. Ilyen erkölcstelen büntetésnek tartja Szemere a száműzést, amely szerinte nem egyéb, mint saját fekélyünket idegen testre tenni. Hasonlóképpen ilyen a csonkítás, mely tápláléka a bosszúnak. A verés, amely az embert állattá teszi. Sőt, a korabeli börtönviszonyok alapján a magyarországi tömlöcbüntetést is erkölcstelennek, rossznak tartja, mert „valóságos iskola, azért küldetik be, hogy mi rosszat még nem tudna, ott azt is megtanulhassa.” Másutt így ír a börtönökről: „Az ember mint hibás hozatik be, s mint gonosztévő eresztetik szabadon.”

3./ A proporcionális büntetés kívánalmát úgy határozza meg, hogy „*osztékony*” legyen a büntetés. Szerinte a bitó, a bélyeg, a halálbüntetés nem osztékonyak, azaz nem állhatnak arányban semmilyen bűnnel.

4./ Ne testi, hanem *szellemi* büntetések legyenek, amelyek egyúttal *javítanak*. „Elég sokáig hitte a világ mindenben, hogy csak az hat, az az erő, mi massiv, csak a kín s büntetés, mi a szenvedőből vért ont és ordítást csikar ki...” Ő a szellemi büntetés legjobb példáit a javítóházakban találja meg, úgy találja, hogy van esély a büntetettek megjavítására.

5./ A büntetés legyen *biztos* és *egyenlő*. A törvényhozó kerülje ki a „nyilvános és botránkoztató egyenetlenséget.”

6./ A büntetés legyen *tanító*. „a büntetés tanító, midőn a bűnnel analóg, s midőn, egyszerű lévén, minden elmébe könnyen benyomakodik.”

7./ A büntetésnek mindig *példásnak* kell lennie. (A generális prevenció elve is megjelenik itt.) A példa mindig elrettent, s a büntetés egyik legfontosabb hatása épp az elrettentés kellene hogy legyen. A leginkább elrettentő büntetések azonban nem felelnek meg az erkölcös büntetés kívánalmának (így a halálbüntetés, bélyeg, verés elrettentőek és példások ugyan, azonban mégsem javasoltak). „De a bölcs törvényhozónak sok eszköze s útja van rettenteni, s félelmet költeni a gonoszokban.”

8./ A büntetés célja az is, hogy bizonyos időre megakadályozza a bűnöst abban, hogy újra bűnt kövessen el, ezt Szemere a „gátló ártani” kifejezéssel írja le.

9./ Az a megfelelő büntetés, amelyet a társadalom közvélekedése is elfogad, ami nem ellentétes a közérkölcssel. „...mely büntetés nem bírja meg a nyilvánosságot, azt el kell törlni.”

10./ Amikor azt mondja, hogy *megbecsülhető* legyen a büntetés, annak hatásainak felmérésére gondol. Anélkül, hogy tudnánk, mik lehetnek adott esetben a büntetés rövid- és hosszútávú hatásai,

⁴² SZEMERE Bertalan: A büntetésről, s különösbbe a halálbüntetésről. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990. Sajtó alá rendezte *Sajó* A. 77-99. o.

következményei, nem lehet azokat alkalmazni.

11./ *Helyrehozható* legyen a büntetés. Ez az egyik legfőbb érve a halálbüntetés eltörlése mellett is, hiszen ezt már nem lehet helyrehozni.

Az 1878. évi V. törvénycikk atyja, Csemegi Károly szerint a büntetés jogalapja kettős: igazságosság és szükségesség. Alapelvként sem az abszolút, sem a relatív teória nem fogadható el: „nem az erkölcsi igazság elve magában és így nem is egyedül a bűnhődés, de nem is magában a hasznosság, vagyis a visszaretentés, sem a megelőzés, sem pedig önállólag a javítás, sem egyike azon külön-külön céloknak, amelyek a relatív elméletek kizárólagos céljai gyanánt ismertek. A jelen törvényjavaslat elődjéhez csatlakozva, az igazság és a hasznosság egyesített elveiből képezett alapelvben gyökerezik.”⁴³

Az 1950. évi II. törvény kifejezésre juttatta a szocialista büntetőjogi alapelveket. „E törvények alapot nyújtanak ahhoz, hogy bíróságaink büntessék a dolgozó nép ellenségeit, védjék és biztosítsák népi demokráciánk állami, gazdasági és társadalmi rendjét, intézményeit, a dolgozók jogait, neveljék a dolgozókat a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására.”⁴⁴

Az 1961. évi V. törvény ügyel arra, hogy a büntetés ne csak a megtorlás hatékonyságát és erejét biztosítsa, hanem a nevelő feladatoknak és a szocialista humánus követelményeinek is megfeleljen. ” A büntetés célja: a társadalom védelme érdekében a büntett miatt a törvényben meghatározott joghátrány alkalmazása, az elkövető megjavítása, továbbá a társadalom tagjainak visszatartása a bűnözéstől.” Egyszerre van tehát jelen a társadalomvédelmi és a nevelési funkció.

Az 1978. évi IV. törvény indoklása úgy ír a büntetésről, hogy az nem öncélú, hanem reális társadalmi, jogpolitikai és büntetőpolitikai célok szolgálatában áll. A 37. §-hoz fűzött indokolás szerint a büntetésnek különösen fontos szerep jut a büntető törvény céljának megvalósításában. A megtorlás kifejezés nem szerepel a törvénytörvényben.

Hatályos büntető törvénykönyvünk, a 2012. évi C. törvény szerint a büntetőjogi felelősség egyéni felelősség, amely alapelvként is megjelenik a magyar büntetőjogban. A bűnösség a büntetőjogi felelősségrevonás alapja. Az egyén felel azért, amiért a bűncselekmény elkövetését választotta, személyesen felrója neki a büntető igazságszolgáltatás. A büntetőjogi felelősség viselése a bűnösségből, mint szubjektív körülményből (felróható pszichés viszony az elkövető és társadalomra veszélyes tette, illetve annak következményei között) fakad, aminek következménye az állam által gyakorolt felelősségre vonás büntetőjogi szankció alkalmazásával.

A magyar büntetőjog kivételes esetekben tér el a bűnfelelősség elvétől: Az eredmény- vagy objektív felelősség elve akkor érvényesül a büntetőjogban, ha az ittas vagy bódult állapotban elkövetett bűncselekmény esetében az önhiba megalapozza az objektív felelősségre vonást.

A jogi személyekkel szembeni büntetőjogi intézkedések (2001. évi CIV. törvény) annak ellenére alkalmazhatók, hogy bűncselekményt csak természetes személy követhet el.

VIII. A köztársasági elnöki kegyelem

Mindenekelőtt leszögezendő, hogy a köztársasági elnök nem jogorvoslati fórum és klasszikusan a döntése nem igazságszolgáltatási jellegű, hanem mérlegeléses (tehát célszerűségi logikájú).⁴⁵

Éppen ezért kell kiemelnünk, hogy egy kegyelmezési jogkörével túlzottan gyakran – és

⁴³ LŐW Tivadar: A magyar büntető törvénykönyv anyaggyűjteménye. Budapest, 1880. I. kötet, 27. o.

⁴⁴ A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása. Közzéteszi az Igazságügyminisztérium, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest.

⁴⁵ Az államfő kegyelmezési jogát a 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, a 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról; a 9/2002. (VI. 9.) IM rendelet a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre hárulól, illetve az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (Be.) szabályozza.

hektikusan – élő államfő veszélyezteti az állam büntetőpolitikáját. Tegyük hozzá: ez a rendszerváltozás utáni Magyarországon fel sem merült.

A köztársasági elnöki kegyelemről szóló AB határozat kifejezetten kimondta, hogy mérlegeléses, egyéni erkölcsi szempontokat is figyelembe véve, autonóm módon dönt és döntése nem egy jogorvoslat, tehát nem a bírósági határozatot semmisíti meg jogszerűtlennek ítélve, hanem teljesen más aspektusok és elvek mentén hoz egy eltérő, kvázi politikai döntést, ami felülírja a jogi döntést. Az egyéni kegyelem⁴⁶ államfő saját elhatározása, következmény nélkül. Önálló, szubjektív mérlegelésétől függ. A köztársasági elnök méltányossági, humanitárius, erkölcsi szempontokat vesz figyelembe, amelyek személyes megfontoláson alapszanak.⁴⁷

Georg Jellinek mondása szerint a jog erkölcsi minimum. Ami nagyon erkölcstelen, az általában jogszerűtlen is. (Ami jogszerűtlen, az pedig rendszerint erkölcstelen is, eltekintve néhány technikai jogsértéstől.)

Amennyiben a jogot a közmorálnak feleltethetjük meg, tehát a társadalom általános erkölcsét, akarát tükrözik a jogszabályok, mondhatjuk, hogy a jogsértések erkölcstelenséget is jelentenek. Mindezek alapján, ha valaki egy jogsértést felülbírál, erkölcsi bírálatot is ad.

A fentiekből levezethető az, hogy a köztársasági elnök jogi hiba esetén nem adhat kegyelmet, de amennyiben ez a jogi hiba együtt jár az erkölcstelenséggel, akkor annál inkább szükség van a kegyelmi döntésre.

Felmerül a kérdés, mikor adhat akkor egyáltalán az államfő?⁴⁸ A kegyelem egyfajta korrigáló szerepet tölthet be, olyan esetekben, amikor jogszerű döntés születik, azonban ez a döntés mégsem felel meg a társadalom közmoráljának.

Joghézag olyan esetekben áll fenn, amikor bizonyos élethelyzetre kellene szabályozás, de még sincs. Eredeti joghézag akkor áll fenn, ha már a jogszabály megalkotásakor létezett az a rendezendő jogi helyzet, amit figyelmen kívül hagytak vagy akár szándékosan nem szabályoztak. Utólagos joghézag esetén a jogi szabályozás megalkotását követően keletkezik olyan új életviszony, amely nincs szabályozva.

A köztársasági elnöki kegyelem megadásának lényegében nincs feltétele. Fontos azonban, hogy az igazságügyért felelős miniszter ellenjegyzése szükséges.

Jogállami vezérelv az, hogy az igazságszolgáltatás, mint hatalmi funkció a bíróság szervezetrendszerében valósul meg. Bizonyos vélemények szerint, ha a köztársasági elnök jogi hiba folytán ad kegyelmet, hatáskörrelvonás valósul meg.

Ha a jogi hiba együtt jár valamilyen erkölcsi norma megsértésével vagy joghézaggal, akkor van módja az államfőnek kegyelmet adni

Önmagában egy nem teljesen átgondolt törvény nem feltétlenül alapjogsértő. Elmondható az ami az Alaptörvény által bevezetett alkotmányjogi panasz kapcsán is el lehet mondani, mégpedig, hogy egy nem átgondolt (rossz) törvény túl megszorító, szűk értelmezése viszont összességében súlyosan alapjogsértő helyzetet teremthet, pedig önmagában sem a törvény, sem az értelmezés nem alapjogsértő. A köztársasági elnök olyan esetekben is gyakorolhat kegyelmet, amikor az esetleges jogi hiba nem éri el az alaptörvény-ellenesség fokát, de szükség van az egyedi ügyben mégis valamilyen korrekcióra.

Érdekes, hogy a köztársasági elnöki kegyelem nem kötött a Btk. szankciórendszeréhez, nem csak elengedheti, de enyhítheti is a szankciót. Felmerülhet a groteszk kérdés tehát, hogy kiszabhat a köztársasági elnök életfogytig tartó szabadságvesztés helyett ad absurdum 10 botütést?

⁴⁶ Vö. a közkegyelem intézményével. Ld. VÁCZI PÉTER: Kegyelem! A közkegyelem intézményéről és a semmiségi törvényekről, In. (szerk.) Szoboszlai-Kiss Katalin és Deli Gergely: Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére Győr, Universitas-Győr, 2013. p. 573.

⁴⁷ 47/2007. (VII. 3.) AB határozat

⁴⁸ A leginkább megszorító felfogás szerint csak akkor adhat kegyelmet az államfő, ha az elítélés után olyan egészségromlás áll be, ami megnehezíti, ellehetetleníti a fogvatartást. Ez nyilvánvalóan kiüresítené a kegyelem tartalmát, voltaképp egy bv-méltányossági döntés szintjére süllyesztvén.

Természetesen megjegyzendő, hogy egy esetleges alapjogsértő szankció „enyhítésként” való kiszabása alkotmányossági szempontból kizárt. Mindezek alapján elvileg a kiszabott szankciót – például egy 10 éves szabadságvesztés esetén – le is rövidíthetné, hiszen nem köti a Btk. az államfő kezét, azonban ilyenre nem nagyon találhatunk példát. Olyanra találhatunk viszont, hogy ugyancsak lerövidíti az államfő a szabadságvesztés idejét úgy, hogy bizonyos időt már letöltött szabadságvesztéséből a kegyelmet kérő személy.

Az elmúlt évek folyamán vált gyakorlattá az úgynevezett felfüggesztett kegyelem intézménye.⁴⁹ Ez alapján az államfő nem csak elengedi a büntetést, hanem bizonyos feltételhez köti a kegyelem adását, például meghatározott ideig nem követ el az adott személy újabb bűncselekményt. Amennyiben ezen feltételt megszegi a kegyelemben részesített személy, akkor a kegyelem hatályát veszti. Hasonlóan a szankció rendszerhez a Btk. előírásai a felfüggesztéssel kapcsolatosan sem kötik az államfőt, mint például mennyi ideig tarthat a felfüggesztés ideje.

IX. Politikai felelősség kriminalizálódása

Pokol Béla elemezte azt a jelenséget⁵⁰, hogy az USA-ban, Olaszországban, Portugáliában és Spanyolországban teret nyert egy olyan szemlélet, hogy a politikai érdekek mentén politikusok, vagy akár bírák a politikai vetélytársak ellen büntetőjoginak álcázott politikai indíttatású eljárásokat folytassanak le.⁵¹

Ehhez kell, hogy a bíróság szervezetrendszere függetlenül legyen a mindenkori kormányzattól, szinte önálló politikai működésbe lépve. Olaszországban a 40-es években kezdődött el az a folyamat, hogy az aktuálisan konzervatív parlamenti többség az alapvetően konzervatív többségű bírakat igyekezett megerősíteni pozíciójában, majd megpróbálta leválasztani a bírói önkormányzati szervet, függetleníteni azt, hogy egy esetleges kormányváltás ne érintse a bírakat és a bíróságokon maradjanak a konzervatív szemléletű bírók többségben. Akként is fogalmazhatnánk, hogy próbálták konzerválni a konzervatív szemléletű bírói vezetést.

Hasonló folyamatok mentek végbe Spanyolországban, csak ott a parlament választott a kormányzati ciklustól eltérő ciklusú bírói önkormányzati szervet.

Ezáltal elkezdődött a bíróságokon belüli politizálás. Olaszországban a politikai tisztség és a párttagság sem volt összeférhetetlenségi ok a bíróknál. A bírókat politikai hovatartozás szerint vörös és barna bírákra lehetett osztani és sorra alakultak a bírói egyesületek, ahol nyíltan politizáltak. Ezek a bírói egyesületek szervezett formában bonyolították le a bírói önkormányzati szerven belüli választásokat, ami kicsiben a parlamenti viszonyok leképezéséhez hasonlított.⁵²

Büntetőperek szempontjából a bíróságokon túl ugyancsak jelentős szereppel bír az ügyészség. Olaszországban az ügyészség is rendkívül átpolitizált volt, illetve Portugáliában szintúgy.

Az Egyesült Államokban 1978-ban hoztak egy törvényt a politikusok speciális felelősségre vonásáról. Az igazságügyi miniszter köteles arra civil bejelentők kezdeményezése alapján, vagy amennyiben ezt nem teszi meg, maguk a civil bejelentők válnak jogosulttá arra, hogy egy külön bíróság (ami lényegében állambírászkodást folytat és három legfelsőbb bírósági tagból áll) kirendeljen független ügyvédek közül egy kvázi ügyészi funkciót betöltő személyt és ez a személy folytatja le – szinte korlátlan nyomozási hatáskörrel – akár az USA elnökével szembeni külön eljárást, aki erre az eljárásra saját független apparátust kap.⁵³

⁴⁹ E tanulmány második szerzője gyakorlati munkája során egyik legfontosabb feladatának tartotta ennek megvalósítását.

⁵⁰ POKOL Béla: *A bírói hatalom*, Századvég Kiadó, 2003. Budapest, különösképp 7-31. o.

⁵¹ Ez természetesen részben érintkezik az előbb említett perlési politizálás kategóriájával, de álláspontom szerint már túlmegy rajta, hiszen itt már nem csupán a „perlők”, hanem az elvártan független bírák is a politikai aréna sodródhatnak.

⁵² Ld. SZOMORA Zsolt. (2013) uo.

⁵³ POKOL (2003.), 246-247. o.

Összefoglalva, a politikai felelősség kriminalizáláshoz legalább három feltétel szükséges. Egyrészt az, hogy a bíróság át legyen politizálva, másrészt az, hogy független hatalmi ágat képezzen jogi értelemben és harmadrészt kell ehhez a média támogatása is (elég azokra az olasz bírókra gondolnunk sztárok lettek egy-egy kormányellenes ítélet folytán).

X. Epilógus

Magyarország Alaptörvényének hatályba lépése – a viszonylag kevés büntetőjogot érintő változás ellenére – új dimenziókat tár fel az alkotmányos büntetőjog tekintetében.

Az „alkotmányos büntetőjog” továbbra is fontos része a magyar alkotmányosságnak. Viszont hozzá kell tennünk, hogy a szoros kapcsolat dacára a büntetőjognak mind a mai napig megvan a saját fogalmi apparátusa. Jogos félelem, hogy a büntetőjog zárt dogmatikájának (azaz az idézet szerinti alvadtságának) túlzott alapjogi, alkotmányjogi felhígítása pont a jogbiztonság garanciáit ásná alá.⁵⁴ A két jogterület között tehát egyrésztől nagyon szoros, másrésztől igen összetett kapcsolat van.⁵⁵

A bírói döntéssel szemben igénybe vehető, ún. „valódi” alkotmányjogi panasz egyrészt fontos előrelépést jelent. Az alkotmányjogi panasz új szabályai lehetőséget adnak nem csupán a jogszabály, hanem a bírói döntés által okozott – elvileg bármilyen okból bekövetkezett – alapjogsértés orvoslására is. A túlzottan lakonikus szabályozás igen nagy mozgásteret ad az Alkotmánybíróságnak. Ha tágan értelmezi hatáskörét, egyfajta „szuperbíróssággá” válhat.⁵⁶ Ha szűkítően, akkor viszont nagyon kevés ügyet fog befogadni. Ez magában hordozza a diszfunkcionalitás veszélyét.

Ama tekintetben kell disztingválni, hogy közvetlen vagy közvetett alapjogsértésről beszélünk. Utóbbi esetről akkor lehet szó, ha egy alapjogot biztosítani hivatott tételes jogszabályt szegnek meg. Voltaképp szinte minden jogszabály visszavezethető valamely alapvető jogra. Így ebben a kontextusban minden jogsértés alapjogsértés is lenne. Nyilván a elhatárolnunk ildomos tehát a közvetlen alapjogsértéseket. A közvetett sérelmek védelmére ugyanis az egész igazságszolgáltatási struktúra, az egész jogrendszer hivatott. Nem túlzás azt állítani, hogy ha lenne jogi Nobel-díj, megérdemelné az, aki egészen szabatosan el tudja határolni az alapjogsértéstől a „puszta” jogsértéseket.

⁵⁴ E tendenciához ld. pl. BETTERMANN: *Verfassungskonforme Auslegung. Grenzen und Gefahren* (Heidelberg 1986); kifejezetten a büntetőjoghoz KUHLEN: *Die verfassungskonforme Auslegung von Strafgesetzen* (Heidelberg 2006) 1–52. A vélemény szabadság büntetőjogi korlátai kapcsán a jogbiztonság csökkenését mutatom ki itt: SZOMORA Zsolt: „Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés” in JUHÁSZ – NAGY – FANTOLY (szerk.): *Sapientia sat. Ünnepi kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára* (Szeged 2012) 459–469.

⁵⁵ Az alkotmányjog és a büntetőjog viszonyrendszeréről és az alkotmányos büntetőjog fogalmáról ld. SZABÓ András: „Büntetőpolitika és alkotmányosság” *Jogtudományi Közöny* 1995/9. 418–424.; NAGY Ferenc: „Az anyagi büntetőjog és az alkotmány” in TÓTH Károly (szerk.): *Alkotmány és Jogtudomány. Tanulmányok Dr. Szabó József professzor emlékére* (Szeged 1996) 79–95.; SZABÓ András: „Büntetőjogi dogmatika – alkotmányjogi dogmatika” *Jogtudományi Közöny* 1997/7-8. 293–301.; PALÁNKAI Tiborné: „Alkotmányos büntetőjog. Néhány gondolat az Alkotmánybíróság büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól” in GÖNCZÖL – KERESZSI (szerk.): *Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára* (Budapest 1998) 17–33.; NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része* (Budapest 2010) 22–23. Büntetőeljárás-jogi kérdések kapcsán TÓTH Mihály: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az emberi jogi ítélkezés tükrében* (Budapest 2000).

⁵⁶ Az alkotmánybírói elvárások büntetőjogra gyakorolt hatásáról ld. SZOMORA Zsolt: *Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalmozási ügyekben hozott büntetőítéletekben*, *Jogtudományi közöny*, 2014/10. sz., 469–476. o.